

Gustaf Hellström, reporter.

Ett anförande av Kurt Mälarstedt i Jolos trädgård den 10 juni 2014.

Jag ska alltså tala lite om Gustaf Hellström – och det är väl lämpligt att jag talar mera om reportern och korrespondenten Hellström än om författaren, även om han skrev några numera klassiska romaner, *Snörmakare Lekholm får en idé*, *Storm över Tjurö*, och en svit romaner om en utrikeskorrespondent vid namn Stellan Petréus, med självbiografiska inslag.

Jolo uppskattade Hellström mycket. De var ju kolleger i Dagens Nyheter under några år – när Jolo anställdes på DN 1945 var Hellström fortfarande medarbetare på kulturavdelningen, även om Svenska akademien och annat tog mer av hans tid.

På många sätt var de själsfränder, både som reportrar och till den personliga lätt anglofila stilen. När Jolo skrev sin essä om Hellström i BLM i oktobernumret 1954 var rubriken självklar:

Gustaf Hellström, reporter.

De hade också en gemensam skånsk bakgrund. Jolos mamma var skånska.

Gustaf Hellström föddes i Kristianstad 1882, hans far var underofficer, hans mor dog när han var sexton år gammal, och därefter hade han inget särskilt harmoniskt hem – relationen med fadern blev så småningom så ansträngd att det ledde till en brytning som varade ända till 20-talet.

Han var studentkamrat med Fredrik Böök och studerade i Lund, där ingick han i den radikala bohemkretsen kring Bengt Lidforss. Han tog en fil kand-examen och tänkte skriva en lic-avhandling om skalden Clas Livijn, som levde i början av 1800-talet.

Det blev inte av, han ville i stället bli författare och debuterade 1904 med en novellsamling, *Ungkarlar*. Året därpå kom han ut med en roman som heter *När mannen vaknar*. Ingen av böckerna fick särskilt bra recensioner.

Hellström led av mindervärdighetskomplex, men det fanns också något valpigt och uppkäftigt i hans karaktär. Hans vän Sven Lidman skrev i en av sina minnesböcker att ”det var något rått och knektaktigt cyniskt i

Hellströms uttryckssätt och väsen, som jag kände igen och som tilltalade mig”.

En parentes här. Hellström och Lidman förblev vänner hela livet, och Lidman gick förstas på Hellströms begravning, den 7 mars 1953. Det gjorde också Jolo, och han noterade i sin lilla årskalender att han delade skjuts med just Sven Lidman till eller ifrån begravningen, och att de lade bort titlarna.

Sigfrid Siwertz, som också var vän med Hellströms vänner, skriver i sina memoarer att han lyssnade ”tjusad och skräm” till Gustaf Hellströms historier om Lundabohemer och om ”storstilat genomförda utsvävningar”.

Hellström tycks ha varit något av en kvinnokarl i sin ungdom, och kanske senare. Han hade ”den behagliga gåvan att snabbt komma i kontakt med det motsatta könet”, som Sven Lidman uttryckte saken i sin minnesbok.

Här en parentes till, för att ge en antydning om vem Gustaf Hellström var innan han av en tillfällighet blev korrespondent i London för Dagens Nyheter.

Jag har haft anledning att ta reda på lite mera om en av de kvinnor som Hellström hade kontakt med under den där första tiden i Stockholm. Hon hette Maria von Platen. Jag skrev en bok om för åtta år sedan och det berodde på att jag sedan länge intresserat mig för Hjalmar Söderberg, som hade en förbindelse med just Maria von Platen mellan 1902 och 1906, och det var en förbindelse som påverkade både hans liv och hans verk djupt.

Vi vet att både Söderberg och Maria von Platen läste Hellströms roman *När mannen vaknar* när den kom ut. Söderberg recenserade den i Svenska Dagbladet och tyckte inte att den var särskilt bra. Men i sina minnesanteckningar skriver han att ”hon”, det vill säga Maria von Platen, som han inte nämner vid namn, kritiserade den mycket skarpare.

Maria von Platens åsikt om romanen hindrade henne inte från att inleda en kärleksförbindelse med Gustaf Hellström någon gång på våren 1906 – och det fick en avgörande betydelse för både Hjalmar Söderbergs liv och hans författarskap.

Så här var det: den 3 maj 1906 firade en skådespelare som hette Einar Fröberg sin femtioårsdag på restaurang Du Nord, som låg vid Kungsträdgården i Stockholm.

Bland gästerna fanns Hjalmar Söderberg, Sven Lidman och Gustaf Hellström. Någon gång under kvällens lopp började Hellström – en aning berusad, kanske – skryta med sin senaste erövring. Han gjorde klart att hon var hustru till en adlig husarmajor från Kristianstad. Han nämnde till och med hennes namn.

Hjalmar Söderberg var inte närvarande just då, men det var Sven Lidman och han informerade senare Söderberg, och detta utan att känna till att Söderberg och Maria von Platen hade, eller i varje fall hade haft, en kärleksförbindelse.

För Söderberg blev detta en "krasch" – just så beskrev han händelsen i sina anteckningar senare.

Söderberg älskade av allt att döma fortfarande Maria von Platen, även om de hade haft problem i sin relation – ett av dem var att Söderberg var gift och hade tre barn – det yngsta föddes efter det att han hade inlett sin relation med Maria von Platen – och att han inte ville eller vågade försöka skilja sig från sin hustru Märta, född Abenius.

Dessutom hade hans hustru några dagar tidigare fått vetskap om hans förbindelse med Maria von Platen. Det blev alltså något av en dubbelkrasch.

Allt detta ledde till att Hjalmar Söderberg några veckor senare flyttade eller snarare flydde från sin familj och Stockholm. Han for till Köpenhamn. Där skrev han efter någon tid sitt första skådespel, *Gertrud*.

Det var Söderbergs första försök att skriva sig fri från en traumatisk upplevelse. Maria von Platen är förebilden för titelpersonen – vilket hon så småningom insåg och blev väldigt arg för. Gustaf Hellström är förebilden för hennes unge älskare Erland Jansson.

Hon återkommer senare som Lydia i Söderbergs roman *Den allvarsamma leken*, 1912, och man kan ana henne också bakom Helga Gregorius i romanen *Doktor Glas*, som kom ut redan 1905.

Söderberg och Hellström kände varandra väl. Man skulle ju kunna tro att det som inträffade på Du Nord och den bild av Hellström som Söderberg ger i *Gertrud* skulle leda till något slags kris i deras vänskap, en animositet dem emellan.

Men icke.

När Söderberg gjorde ett tillfälligt återbesök i Stockholm på hösten 1906 gick han på krogen för att fira att skådespelet *Gertrud* hade kommit ut i bokform.

Det gjorde han tillsammans med just Gustaf Hellström och dessutom med en annan ung författare som Maria von Platen hade ett förhållande med under ett tidigare avbrott i relationen med Söderberg, Henning von Melsted.

Hellström skrev för sin del aldrig något som direkt kan härledas till hans kärlekshistoria med Maria von Platen. Han var en gentleman.

Men en gång var det nära.

Efter Hjalmar Söderbergs död 1941 lovade Hellström tydligen i ett svagt ögonblick litteraturprofessorn Olle Holmberg att skriva något om detta i samfundets *De Nios* tidskrift.

Men han ångrade sig och meddelade Holmberg att han inte ville röra i historien eftersom några av de inblandade fortfarande var i livet, däribland Maria von Platen, som han dock inte nämnde vid namn. Han var en gentleman.

Han skrev också till Olle Holmberg att "Hjalle" hade spelat "en utomordentligt vacker" roll i historien, vilket väl också tyder på att den inte hade lett till några djupare misshälligheter mellan de två författarna, trots allt.

När historien så småningom ändå avslöjades, i en doktorsavhandling 1962, var både Maria von Platen och Gustaf Hellström döda.

Men åter till reportern Gustaf Hellström. Han har själv berättat om hur det gick till när han blev korrespondent för DN i London. Det gjorde han i en artikel för en antologibok om tidningens historia som kom ut 1952, *Bakom spalterna*.

Det var alltså en ren tillfällighet. Han satt en eftermiddag i slutet av augusti eller början av september 1906 – alltså bara några månader efter den där incidenten på Du Nord – på Rydbergs bar, vilket inte var ovanligt, enligt honom själv.

”Jag var ensam vid mitt bord och zum Tode betrübt. Denna sinnesstämning var inte tillfällig; den hade av olika anledningar hållit sig kronisk under det senaste halvåret.”

Där träffade han Beyron Carlsson, som var kåsör i DN och även på andra sätt en viktig medarbetare i tidningen. Efter ett tag frågade Carlsson om inte Hellström hade funderat på att resa utomlands:

_ Ni unga stockholmsnovellister går här och dräller på barerna och skriver om notarier i verken, deras växelrytterier och små erotiska eskapader. Varför ger ni er inte ut?

Hellström nämnde att han faktiskt hade varit i London.

_ Utmärkt, sa Beyron Carlsson. Vi har ingen där nu. Jag ska tala med Hemberg om saken.

Oscar Hemberg var redaktionschef på DN. Hellström förstod ingenting. Han hade inga som helst planer på att bli journalist, han kunde inte ens engelska och enligt vad han själv skrev i *Bakom spalterna* hade han aldrig medverkat i Dagens Nyheter.

I just detta mindes Hellström fel. Han hade faktiskt medverkat i DN en gång, i julaftonsnumret 1905 i ett ambitiöst artikelprojekt. 24 författare – förutom förutom Gustaf Hellström t ex August Strindberg, Hjalmar Söderberg och Bo Bergman – hade fått i uppdrag att skildra var sin timma av dygnet.

Hellström fick timmen mellan 9 och 10 på förmiddagen på sin lott, och han tog med sig läsarna till Djursholm.

”Stockholm har många fattiga utkanter, men ett av de rika heter Djursholm...” Och sedan berättar han livligt och impressionistiskt om hur djursholmsborna kommer springande för att gå ombord på tåget in till staden, och sedan om resan.

Den som höll i hela detta projekt var ingen annan än Beyron Carlsson, som alltså inte bara var kåsör i DN, han var också en av dem som arbetade mest för att förnya tidningen.

Detta förklarar kanske varför Byron Carlsson föreslog Hellström att bli tidningens korrespondent i London. Han såg väl en talang hos honom som möjligen inte hade kommit fram i hans skönlitterära verk.

Hellström gjorde alltså ingenting åt saken efter det första mötet. Men när Byron Carlsson några månader senare återkom med sitt förslag var Hellström inte lika negativ. Han hade just blivit klar med ännu en bok, *Kaos*, som han hade fått ett honorar för, 800 kronor, och hade ingenting särskilt för sig.

Så han sa ja, och några dagar senare gick han upp till redaktionschefen Hemberg, som dock inte var lika övertygad som Carlsson om att Hellström var lämpad som korrespondent. Han gick i alla fall med på att han skulle få skriva rapporter från London till DN, eller snarare brev.

Något fast arvode var inte att tänka på. Hellström skulle få femton öre per rad för de artiklar som tidningen tog in. Inga respengar.

Dåliga villkor alltså. Hellström var arg och besviken, men han hade inget annat val än att resa till London, skrev han i sin minnesartikel. Han hade redan fattat sitt beslut. Resan hade blivit ett krav han ställt på sig själv, trots att han insåg att han hade små utsikter att lyckas.

Det där säger en hel del om Gustaf Hellströms karaktär, tycker jag.

Så i början av 1907 reste han till London. Det blev inledningen till en faktiskt lysande karriär som korrespondent och reporter. Under det första året i London fick han in 57 artiklar i DN och ännu fler de tre följande åren.

Till en början fick han alltså 15 öre per publicerad rad, men senare därutöver en fast ersättning på 100 kronor i månaden. Det låter inte mycket, men Hellström var flitig och skrev redan 1908 ihop drygt 3 000 kronor. Det var betydligt mer än vad det då nybildade Journalistförbundet krävde i årslön för sina medlemmar.

I januari 1911 flyttade han till Paris, där han stannade till och med år 1917. Då flyttade han till USA med sin första hustru, som var amerikanska. Han stannade i USA i tre år och bodde sedan i Sverige mellan 1920 och 1927. Då blev han korrespondent i London för andra gången.

Hellströms rapporter från London blev mycket uppskattade av tidningen. Det framgår av en artikel på förstasidan på julafton 1910, där tidningens sju utlandskorrespondenter inför det nya året presenterades.

Hellströms Londonbrev betecknas som utmärkta, och nu ska han flytta till Paris, och med hans korrespondenser från London i minnet kan man nu vara säker på att Frankrikes huvudstad av honom kommer att skildras "mera mångsidigt och litterärt livfullt än den någonsin förut varit skildrad i någon svensk tidning." Han betecknas till och med som "den svenska pressens utan gensägelse främsta utrikeskorrespondent".

Ja, Gustaf Hellström framstod redan från början mer som en fullfjädrad allmänreporter än som en författare på gästspel i journalistiken.

Hans första artikel från London i januari 1907 handlar om den genomtrista engelska helgen och den andra "om den suddiga kraftlösa solen som ej förmår genomtränga den gulgröna skyn av kolstoff och damm", med Jolos beskrivning. Det är lätt att förstå varför Jolo gillade Hellström.

Då, 1907, var det något helt annat att vara utrikeskorrespondent än det skulle bli några decennier senare och framför allt som det är idag. I uppgiften ingick bara i undantagsfall att rapportera om nyheter – detta skötte de stora internationella telegrambyråerna.

Korrespondenten var hänvisad till sig själv för val av ämnen, skrev Gustaf Hellström i *Bakom spalterna*.

"Man fick skriva om det man hade lust till – med risk att det inte trycktes, eller om det som man antog kunna intressera tidningens läsare."

Han hade turen att komma till England vid rätt tidpunkt, skriver han. Det var en omvälvande tid, liberalerna hade bildat regering 1905, hela det engelska samhället höll på förändras.

Det fanns oerhört mycket att skriva om: striden mot överhuset, ålderdomspensioneringen, hungerparader varje lördag, massmöten på Trafalgar Square, polischocker, upplopp, kvinnornas röststrider... Gustaf Hellström tog chansen. "Man vadade ständigt upp till knäna i sensationer eller nyheter", som han uttryckte saken i sin minnesartikel.

Ibland insåg man sin egen okunnighet och oförmåga att någorlunda behärska materialet, men det var en härlig tid att leva, skrev han.

Dessa år i London blev också viktiga för hans egen utveckling. Han mognade. "En vacker dag märkte man att man från flerårigt navelskådande blivit extrovert", skrev han själv.

I sina minnesord efter Hellströms död 1953 var hans vän Ivar Harrie inne på samma tema. Han skrev att Hellström i och med flytten till London med en viss framgång hade börjat slipa bort den image han haft som ung, dum och vild, för att i stället anlägga en brittisk gentlemannaattityd.

Hellström och Jolo är själsfränder både när det gäller detta och i valet av ämnen att skriva om.

Hellström intresserade sig för sociala missförhållanden, strejker, rättegångar, suffragetternas kamp för kvinnlig rösträtt. Redan i sin tredje artikel till Dagens Nyheter var Hellström framme vid det ämne han skulle intressera sig särskilt för under alla sina år i London, skriver Jolo: East End och den sociala nöden där.

Han intresserade sig också för nya företeelser, som scoutrörelsen – hans artiklar i ämnet ledde till att rörelsen introducerades i Sverige – och "aviatik", det vill säga flygning. I intresset för båda dessa företeelser röjer Hellström sin journalistiska vakenhet, som Jolo skriver.

Hellström såg och skildrade vanliga människor, nyfiket och levande, och han rapporterade ingående och kunnigt om den politiska utvecklingen i England.

Sommaren 1908 blev han något av en pionjär inom sportjournalistiken med atmosfärrika och underhållande allmänreportage från de olympiska spelen i London, vid sidan av tidningens utsända sportreportrar. I denna genre skulle han med tiden följas av en flera stjärnreportrar i Dagens Nyheter, som Barbro Alving, Jolo, Torsten Ehrenmark och Adrup³.

Det föll förstås mest på hans lott att berätta om publik och ceremonier, men han fick också i uppdrag att skildra maratonloppet, som ansågs vara spelens viktigaste tävling. Han gjorde det dramatiskt och väl så bra som någon av hans efterföljare i genren skulle ha gjort:

"Löparna äro alltså inpå väggarna på oss och kunna väntas hvilken minut som helst. Solen har gått i säck i väsgter, det börjar bli svalare och flaggor och vimplar gå till hvila samtidigt med vinden och hänga sig och sofva längs

de hvita flaggstängerna. Då och då hörs ett enstaka hurrarop eller oväsendet från en harskramla. Men eljest är det tyst, allas ögon stå mot det nordvästra porthvalfvet, dit mannen med den röda fracken och blecktrumpeten dragit sig. --- Klockan är nu sjutton minuter öfver.

Plötsligt blir det lif och rörelse i västra hvalfvet. --- Nu går det femte skottet, alldeles utanför Stadion. Megafonen ropar ut:

_ Italy leading! Donaldo leading!

En andlös spänning. Och så 2 minuter i half 6 ser man en dammig man i röda byxor gå in genom hvalfvet. Det blir en folkskockning omkring honom, han promenerar med knäsvaga ben och hängande hufvud en 100 meter och faller. Folksamlingen blir allt större. Man hoppar öfver stängslen, tjutet och oväsendet äro helvetiska, han reser sig igen, stapplar, går några steg och faller på nytt, får massage, hjälpes upp, springer några steg igen med den tjutande folkmassan efter sig, stannar och faller. Detta upprepas ej mindre än fem gånger, och det är en ohygglig syn. Han ser ut som en dammig och dödskörd häst, hans ögonlock äro slutna och munnen vidöppen. Han är nu endast en fem, sex meter från mållinan då hurraropen borta vid Marathonporten skalla på nytt. Andra man har kommit, nu gäller det det yttersta. Dorando knuffas bakifrån in de fem metrarna, hålles under armarna till dess han sprängt mållinjen och sjunker som död till marken. Hufvudet har äfven i liggande ställning fallit åt sidan och hela denna rund kring honom har gjort ett af de pinsammaste intryck jag någonsin bevittnat. Det låg öfver det hela ingenting mindre än ett djurplågeri mot människor.”

Det är verkligen en dramatisk skildring. Denne italienare, Dorando, diskvalificerades eftersom han hade hjälpts över mållinjen. Men han blev ändå den moraliske segraren.

Liksom Jolo gick Hellström gärna i domstolarna. Från hans andra period i London finns en fin skildring från en skilsmässodomstol, The Divorce Division of the High Courts om Justice. Reportern Hellström frågar vaktmästaren vad det finns för godsaker att bjuda på idag.

”_ I dag ska ni titta in till lord Merrivales, domstolspresidentens, avdelning. Där håller dom på med en saftig bit.

Det är som om det vore fråga om rumpsteak eller en rostbiff och inte om människoöden och människoölyckor.

Åhörarläktaren – rymmande ett femtiotal personer – är redan fullsatt. Kvinnor i alla åldrar, från flickor på sexton till fastrar och mostrar upp till de sextio, välklädda, med öron på spänn och ögon på skaft, då och då fortifierande sig med en godbit ur en medhavd chokladask. Män, huvudsakligen i medelåldern, de flesta med den arbetslöses oklippta hår, solkiga krage och tomma blick. Framför mig har jag till och med ett ungt och förlovat eller i varje fall förälskat par, spänt lyssnande till tragedin nere i rättssalen, tätt tryckta mot varandra, delande ljuvt en påse karameller.”

Fallet handlar om en familj där mannen varit otrogen med en grannfru, fru Wren. Hans döttrar hävdar i sina vittnesmål att de inte sett något otillbörligt medan sönerna står på moderns sida och hävdar att otrohet förekommit och att hon därför bör beviljas skilsmässa.”

Hellströms iakttagelser i domstolen fortsätter:

”Det är därför med en chock man, sedan alla vittnen hörts, ser den förföriska mrs Wren inta sin plats vid vittnesskranket. Det är en stor, fet kvinna i femtio-, sextioårsåldern, med stor pincenébeväpnad näsa, grova drag och skurmadamshänder. --- hennes uppträdande på den tragiska scenen väcker fnitter bland åhörarna. De unga älskande trycka sig närmare mot varandra, chokladbitar stoppas i munnen, och till och med de arbetslösa männen glömma för några ögonblick sina sorger inför mr Jenkins underliga smak. Domaren varnar publiken: här ska vara tyst.”

Och så vidare. Det är en scen som skulle ha platsat fint i Jolos och Jolantas *Drottningens England*.

Hellström var ju en mästare på att använda sina egna erfarenheter och de miljöer han levde i i sina skönlitterära verk, framför allt Stellan Petréus-sviten.

Och i en av de sista intervjuer han gav, med signaturen Malice, Birgitta Nyblom, i DN i juli 1952 berättade han att han en gång i februari 1907, alltså när han just kommit till London, på Criterion Bar vid Piccadilly Circus hade träffat en man som hade haft ett helsike – men ändå gick omkring och visslade.

_ Det är en av de hjältemodigaste människor jag mött. Ända sedan den tiden har jag velat skriva en roman om honom.

Hans första period i London avhandlas i *Kärlek och politik*, som kom ut 1942. Av romanen framgår att Hellström, under namnet Stellan Petréus, ganska ofta kände en intensiv hemlängtan under de där första åren i London, hur mycket han än trivdes med sin uppgift.

Detta blir också tydligt i några mycket personliga och nästan utlämnande brev från Hellström till Ellen Key 1910 och som jag av en händelse läste på KB häromdagen.

I februari 1910 berättar han att han är ungtkarl, att han var förlovad några år tidigare men att han insåg att han inte kunde försörja två personer.

”Jag är av naturen en liten hemälskare och har måst leva i koffertar och har ej känt vad ett hem vill säga sedan min mor dig i mitten av nittioalet.” Han skriver också att han lätt drabbas av spleen och att han lever så gott som ensam – när han behöver mänskliga kontakter slår han sig i slang med mannen intill vid bardisken och detta leder ibland till två-tre timmars vänskap, skriver han.

I ett senare brev skriver han mera om spleen.

”Blodet flyter så oändligt trögt och långsamt i ådrorna. Livsrytmen går i begravningstakt --- Höstregnet har kommit. Det är som om hela oceanen stiger en handfull meter upp i luften, blivit till skyar så låga att skorstenarna sliter rännor i dem. Och så öser det ned. Allt är grått och vått. Dagarna är som våta trasor kring kroppen. --- Nuet är en plåga, morgondagen har ingen lockelse.”

Han betecknar sin hemlängtan som en hjärtsjukdom.

”Sverige stiger för mig i underbar glans. Jag tänker på luften – en luft man kan andas utan att behöva tugga den i stycken för att få ned den i lungorna. Jag tänker på vänner att tala med – jag har inte talat svenska sedan mitten av juli. Jag tänker på björkvedsbrasor i vita kakelugnar. Ibland tänker jag också på kåldolmar, köttbullar, ärter och fläsk med varm punsch. Kort sagt en värme fri från engelskt fönster- och dörrdrag, en björkvedsbrasa fri från engelska koleldars svarta sot, en värme från människor som äro öppna --- stillsamma och lugna utan engelsk tjurskallighet och materialistisk universalpatenttrygghet.”

Han skriver också om kontrasten mellan lyx och svältande människor. Om eländet.

”Inte utan spänt intresse frågar jag mig själv vad det ska bli av mig. Dagens Nyheter tycks med allt större motvillighet trycka mina små bidrag. Jag börjar frukta att jag redan räknas till de gamla och förbrukade kufarna i detta unga krafternas organ. Jag känner själv att jag uttömt Englandsmaterialet och att det är på tiden att jag lämnar John Bull och hans affärer åt deras eget dimomhöljda öder. Ett avgörande krävs. Det är krångligt ibland här i världen.”

Så kände sig Gustaf Hellström i slutet av 1910 och vid jultid bestämde han sig för att återvända hem till Sverige, men så fick han en förfrågan från DN om att i stället flytta till Paris på något år. Så blev det, och han stannade i Paris i sju år.

Av de tre huvudstäder där Hellström var baserad som korrespondent betydde London mest för hans personliga utveckling, skriver Per Nyström i en artikel i Hellström-sällskapets medlemsblad våren 2013.

Om han inte var anglofil när han flyttade till London blev han det definitivt under sin tid där. Men Paris blev basen för en av hans viktigaste insatser. Hans rapportering om första världskriget från fransk horisont fick stor betydelse i det i övrigt så tyskorienterade Sverige.

Jolo understryker att Hellström i sina rapporter från Paris framstod som ”en av de få skrivande ententevännerna – en mycket livlig och stridslysten ententevän” och att han i sina reportage gav lysande skildringar av den franska krigsvardagen.

En del av stämningen i Hellströms reportage från krigets Paris finns med i Stellan Petréus-romanen *Den gången*, men reportagen som de trycktes i tidningen är mer levande.

De ger en fortlöpande skildring som under läsningen växer fram till en andlöst spännande, växlingsrik, intensiv historia, skriver Jolo i sin essä. Hemkomna soldater berättar om skyttegravarnas gräsligheter, trista hemmiljöer, maken som väntas hem på permission men som blir skjuten dagen innan han ska resa, bakfulla soldater på stationerna som ska tillbaka till fronten efter en frist i Parisnatten, ensamma gamla på parkbänkarna, etc.

I december 1954 höll Jolo ett kåseri i Publicistklubben om Hellström och DN och landade i bedömningen att Hellström var ”en storslagen journalist”

men att han själv inte ville att allt han själv inte gett ut i bokform skulle glömmas.

_ Det är mycket beklagligt, ty det är alldeles uppenbart för den som gått igenom hans artiklar att där ligger en bok som ropar på att bli utgiven, sade Jolo på PK enligt ett kort referat i DN.

Dessbättre kommer Jolos önskan så småningom att uppfyllas. Gustaf Hellström-sällskapet i Kristianstad håller på att sammanställa en bok med alla Hellströms artiklar från Frankrike under första världskriget. En del av dem finns i *Kulturfaktorn. Franska stämningar under världskriget*, som kom ut 1916. I den finns några skakande rapporter från ett besök vid fronten som Gustaf Hellström gjorde tillsammans med några andra utländska journalister våren 1915. De är väl värda att läsa.

Jolo fann ofta anledning att lufta sin beundran för Hellström. I maj 1961 var han andreopponent när Bengt Tomson lade fram sin doktorsavhandling om *Gustaf Hellström och hans väg fram till Snörmakare Lekholm får en idé*.

Han gillade avhandlingen men framhöll indirekt att Hellströms journalistiska verksamhet nog bidrog till hans stil som författare och att den journalistiska gärningen kunnat belysa hans beroende av verklighetsunderlag för sina skönlitterära verk.

Och Jolo var förstas på plats och skrev om den minnesutställning om Hellström som visade på KB 1957, i samband med att han skulle ha fyllt 75 år. Jolo tyckte inte att hans journalistik hade belysts tillräckligt bra i utställningen, han insåg att några gamla DN-lägg inte hade fått plats i monstrarna, men några faksimil av Hellström-artiklar kunde man ha kostat på sig, tyckte Jolo.

Jag hoppar över åren i USA och Sverige och går direkt på den andra riktigt stora journalistiska insats som Gustaf Hellström gjorde i DN. Han var korrespondent i London för andra gången när han i april 1933 fick i uppdrag av DN:s chefredaktör Sten Dehlgren att göra ett nedslag i Tyskland på väg hem till Sverige för sommaren. Dehlgren vill att Hellström ska försöka ta reda på "varför Hitler och hans män kunnat fånga det tyska psyket så väl".

Hitler och nazisterna hade ju gripit makten i mars detta år. Svenska tidningar rapporterade flitigt om förföljelse och mord på politiska

motståndare, bojkotter av judiska företag och affärer och om att koncentrationsläger upprättats.

Hellström bestämde sig för att genomföra uppdraget med så objektiva ögon som möjligt, "se mig omkring och söka, som jag gjort här i England, slå mig i slang med kreti och pleti och söka luska ut stämningen". En ambition så god som någon för en reporter.

Den tyskvänlige litteraturprofessorn Fredrik Böök var på plats i Tyskland redan i april för konkurrenttidningen Svenska Dagbladets räkning. Men Dehlgren var inte särskilt oroad över konkurrensen.

"Som du kanske sett har Fredrik Böök avrest till Tyskland för att leverera Svenska folket sanningen i SvD. Jag är ej så övertygad om att den verkliga sanningen och Fredrik Böök äro så nära släkt, men man får väl se.", skrev Dehlgren i ett brev till Hellström.

Gustaf Hellström anlände till Berlin tidigt på morgonen den första maj 1933. Både han och Böök bevittnade det omfattande första maj-firandet denna dag – och det hade ingenting med socialism eller socialdemokrati att göra – liksom det beryktade bokbålet på Operaplatsen den 10 maj.

Deras första reportage i respektive tidningar publicerades samma dag, den 17 maj. Hellström skrev sex långa artiklar i DN, samtliga stort uppslagna på förstasidan. Böök skrev 13 artiklar, de första stort uppslagna på förstasidan i SvD, de fyra sista som understreckare inuti tidningen.

Både Hellström och Böök gav ut sina artiklar i bokform redan på sommaren, Hellströms med titeln "Det tredje riket. Från Hitlerkupp till tysk folkenighet". Den är numera svår att få tag i också antikvariskt, men förra året gav Gustaf Hellström-sällskapet ut boken på nytt.

Hellström, anglofilen och ententevännen, intog en klart distanserad hållning till Hitlers nazistiska Tyskland. Böök var mera överseende men också mera oroad över utvecklingen, och detta av andra skäl än Hellström.

Böök försäkrar för sin del att han under sin resa i Tyskland "icke sett eller hört någonting, som ens liknade ett upptråde eller en antisemitisk demonstration".

Men Hellström söker upp judiska affärsmän och läkare och får, anonymt av dem som inte är övervakade, vittnesmål om mord, misshandel, förföljelse

och inte minst den smygande skräck och osäkerhet som detta skapat bland judarna.

Han besökte också ett koncentrationsläger, och han träffade i hemlighet socialistledare och andra som motsatte sig nazismen men som inte kunde göra det offentligt. Hellström kunde inte genomföra sin resa som journalist, för att ge intrycket att han var en vanlig turist hade han tagit med sig sin hustru

Under sin reportageresa såg och upplevde Gustaf Hellström mycket som många samtida inte kom till insikt om förrän långt senare, och han skrev om det. Hellströms dom är hård inte bara över nazismen utan också över dess politiska motståndare. I ett av sina reportage skriver han:

”När en gång den tyska revolutionens mänskliga facit skall fastställas kommer helt säkert, vid sidan om judeförföljelserna, den totala frånvaron av moraliskt mod hos motståndarna att framstå som en av de mest beklämmande egenheterna i dess förlopp. --- Ett folk som under decennier – och icke utan skäl – framhållit sin rikt utvecklade kultur och sin rikt utvecklade civilisation har i ett enda slag och så gott som för första gången, då det på allvar prövades, ådagalagt en moralisk feighet, som helt säkert söker sitt motstycke.”

Jolo är i sin BLM-essä fylld av beundran för de sex reportagen, som han tycker hör till det bästa Hellström skrev som tidningsman: ”Det är svårt att tänka sig ett mer perfekt reportage än denna serie Tysklandsbrev”.

Några år efter Tysklandsresan fick Hellström ett erbjudande att bli Dagens Nyheters korrespondent i Berlin men tackade nej – för denna post var han för mycket anglofil, och han ville heller inte genomföra en kortare reportageresa till Tyskland 1937.

Däremot deltog han i en lång journalistresa till Sovjetunionen på försommaren 1937 tillsammans med några andra svenska journalister. Dessvärre blev han sjuk på hemvägen, så sjuk att han var nära att dö. Detta ledde till att hans artiklar publicerades långt efter konkurrenternas. De är ändå fyllda av skarpa iakttagelser och intressanta fakta, som Jolo konstaterar, men de bär också spår av sjukdomen och de är inte lika bra som Tysklandsreportagen.

Men de slogs upp stort på förstasidan, och en annan positiv effekt för Dagens Nyheters del var att Hellström kunde rekommendera tidningen att

anställa Sven Åhman, som deltog i samma Sovjetresa för Göteborgs Handels- och Sjöfartstidnings räkning. Åhman anställdes på ledarsidan och blev senare en av tidningens viktigaste medarbetare som korrespondent i New York tills han pensionerades 1972.

Åhman gav långt senare, i april 1960, en liten glimt av Gustaf Hellström från den där Sovjetresan. När de svenska journalisterna började misstänka att deras guide, som var mycket bra på tyska, också behärskade svenska och tjuvlyssnade på dem föreslog Gustaf Hellström att de skulle börja använda fikonspråket när de talade med varandra.

Han själv var virtuos på detta, som på så mycket annat, berättade Åhman. Problemet var att de andra svenskarna inte kunde följa med när Hellström satte igång, ”och snart nog beslöt sällskapet för bekvämlighets skull att Intouristflickan inte begrep vanlig svenska heller.”

Som medarbetare på kulturredaktionen var Gustaf Hellström en flitig recensent, nästan uteslutande av översättningar från främmande språk, framför allt engelska till och med år 1946. Därefter minskar mängden Hellström-artiklar markant.

Hans sista artikel i DN publicerades den 22 november 1952, tre månader innan han dog, under rubriken ”Fast anställd?”.

Det var ett elegant formulerat genmäle till något som Anton Karlgren, redaktionschef i DN mellan 1910 och 1923, skrev i *Bakom spalterna*, en antologi om DN:s historia som kom ut 1952.

Karlgrens artikel handlade om förstasidan, som han började modernisera på 10-talet så att den blev mer nyhetsmässig. Han hävdar i ett kort stycke att Hellström alls icke var ”den tidningskorrespondent i den stora internationella stilen som man möter i hans böcker”, alltså Petréus-sviten.

Enligt Karlgren var Hellström egentligen inte journalist: ”Hans med månadslånga mellanrum uppdykande brev i olika ämnen var välformade och läsbara men alls inte av det slag man kunnat önska av en i världscentra placerad journalistisk observatör. Något förstasidesmaterial var breven inte; jag kan inte minnas att något enda av dem placerades eller var värt att placeras på första sidan.”

Hellström påpekar i sin artikel dels att han inte alls var fast anställd i DN när han var utlandskorrespondent, dels att han inte gjorde anspråk på att vara en korrespondent i den stora internationella stilen.

Hur han själv såg på sin bana som utlandskorrespondent kunde Karlgren om han var intresserad ta del av i raderna 9-18 på sidan 54 i Petréus-romanen *I morgon är en skälm*, skrev Hellström. Så här står det där:

”Jag saknade den nödvändiga förutsättningen för det. Jag har inte det rätta sinnet för nyheter. De intresserar mig först när jag kan sätta in dom i ett större sammanhang. Och då är de inga nyheter längre. Så småningom blev de en plåga för mig. Man öppnade tidningarna varje morgon med en känsla av infantil negativism. Jag *vill* inte, jag *vill* inte! Man önskade att man varit i den legendariska stationsinspektorens kläder – han som under sin semester satt på en bänk på perrongen, som såg tågen komma och gå och sa: Det ger jag fan; det ger jag fan!”

Faktum att Hellströms artiklar inte placerades på förstasidan under Karlgrens tid på tidningen tycks han ta med jämnmod. Det var, som han uttryckte saken, ”en sak som jag har försökt bära som en Guds prövning”.

Jolo försvarar förstås Hellström även i detta avseende i sin BLM-essä, dels genom att påpeka att det var ett misstag av redaktionsledningen att inte placera några av Hellströms Parisbrev under första världskriget på första sidan, dels att det vid denna tid inte var kutym att placera den typen av artiklar på förstasidan.

Till detta kan tilläggas att Karlgrens bedömning – att Hellströms artiklar inte höll för förstasidan – bara gällde den tid han själv verkade i DN.

Samtliga Hellströms artiklar från Tyskland 1933 slogs upp mycket stort på förstasidan liksom åtminstone de tre inledande artiklarna från hans reportageresa till Sovjetunionen 1937 – faktiskt lika stort som liknande reportage av Jolo långt senare.

Jolos slutbedömning står sig: ”Gustaf Hellströms medarbetarskap i Dagens Nyheter hör – var det än råkade brytas in om nätterna – till det största i den svenska journalistiken.”

Visst var Gustaf Hellström en mycket värdig föregångare i Dagens Nyheter till Jan Olof Olsson, Jolo.

